

RESCATANT UNA FONT PRIMÀRIA:
EL PROJECTE DE CERCA I DOCUMENTACIÓ
DE PIANOS ANTERIORS A 1850 A CATALUNYA
DE L'ASSOCIACIÓ MUZIO CLEMENTI
DE BARCELONA

JOAN JOSEP GUTIÉRREZ YZQUIERDO

Associació Muzio Clementi de Barcelona
Conservatori de Sant Cugat

RESUM

Catalunya ha estat productora i receptora d'un extens nombre de marques de pianos des de principis del segle XIX. L'impacte d'aquesta indústria va en paral·lel al creixement econòmic i social fins a arribar al seu punt culminant a inicis del segle XX. No tenim dades sobre la quantitat de pianos que resten actualment, però sabem que hi ha un continu degoteig de destrucció de molts instruments que es troben a les cases particulars, sigui per manca d'interès o de possibilitat de mantenir-los. La qüestió és més dramàtica quan ens referim a pianos anteriors a 1850, època en què el piano no havia arribat encara a una estandardització. Des de l'Associació Muzio Clementi de Barcelona hem iniciat una cerca de pianos amb l'objectiu de documentar aquest patrimoni cultural i col·laborar en la seva salvaguarda. Aquest article té caràcter prospectiu i presenta el que ha de ser l'inici d'una investigació a més llarg termini.

PARAULES CLAU: piano, patrimoni musical, Muzio Clementi, Clementi a Catalunya, *forte-pianos* a Catalunya, pianos històrics, construcció d'instruments musicals, organologia.

RECOVERING A PRIMARY SOURCE: THE PROJECT
OF THE MUZIO CLEMENTI ASSOCIATION OF BARCELONA
INVOLVING THE SEARCH FOR AND DOCUMENTATION
OF PIANOS FROM BEFORE 1850 IN CATALONIA

ABSTRACT

Catalonia has been both a producer and a recipient of a large number of piano brands since the beginning of the 19th century. The impact of this industry went hand in hand

with the country's economic and social growth, reaching its peak at the turn of the 20th century. We do not have information on the number of pianos remaining at present, but we know that many instruments that are found in private homes are gradually being destroyed, due to either a lack of interest or an inability to keep them in good condition. The issue is more dramatic for pianos built prior to 1850, when the piano had yet to become standardised. At the Muzio Clementi Association of Barcelona, we have started a search for pianos with the aim of documenting this cultural heritage and collaborating on its protection. This is a prospective paper presenting what is meant to be the beginning of a research project covering a longer term.

KEYWORDS: piano, musical heritage, Muzio Clementi, Clementi in Catalonia, fortepianos in Catalonia, period pianos, construction of musical instruments, organology.

INTRODUCCIÓ

L'estudi dels instruments en general i del piano en particular no es limita al camp del coneixement organològic, sinó que aporta informació sobre molts altres àmbits de l'activitat humana. Un piano és una finestra a través de la qual podem observar l'evolució musical, la història, la societat, la tecnologia i l'art. Des del segle XVIII, el piano ha estat una eina fonamental que ha acompanyat els descobriments dels compositors, alhora que evolucionava amb les exigències estètiques de cada moment. És difícil, per no dir indestruïble, entendre la música de Clementi o de Beethoven sense l'existència d'aquest instrument. També l'imaginari romàntic es fa incompreensible sense el piano. El piano acompanya les revolucions i el pas a l'era contemporània. L'afirmació de la llibertat ve simbolitzada per un instrument que és capaç d'expressar el pensament, les emocions i els sentiments individuals de manera autònoma. Així, el Romanticisme troba en ell el millor utensili d'expressió creativa: permet desenvolupar la individualitat, la diferència, la fantasia, l'expressió dels sentiments personals i la «divinització» de l'interpret creador i virtuós.

Però no tot es limita a un àmbit de l'exaltació individual. El piano serà un instrument imprescindible en l'educació musical i en la cohesió social. En una època en què la música s'ha d'interpretar en viu i en directe, el piano permet fer-ho d'una manera completa amb el mínim de mitjans. Així, a més de servir a les cases particulars, també entrarà als ateneus, als balls i als cafès, on animarà la vida del poble i de les classes treballadores. Fins a l'arribada dels enregistraments de qualitat i del cinema sonor, el piano ocuparà un lloc privilegiat en els espectacles i els esdeveniments socials.

Des del punt de vista artístic, el piano com a objecte a Catalunya té el seu punt àlgid durant el Modernisme. Així, molts instruments són dissenyats seguint l'estètica d'aquest moviment que afecta les arts decoratives. Els materials artesanals i industrials formen part d'aquesta manufactura, que uneix l'art i la tècnica.

Els milers d'instruments repartits a tantes cases particulars estan desapareixent, sigui per la manca d'interès dels seus propietaris o per la dificultat d'encabir-los en els apartaments moderns, i són destruïts diàriament. Entre ells, es troben

pianos més o menys senzills, però també exemplars de gran interès. Tot aquest conjunt d'instruments constitueix un patrimoni cultural de primer ordre que ens parla de la nostra societat i del qual podem aprendre moltes coses. És una font primària per a la investigació en els àmbits de la tècnica i de la història social i un element d'inspiració per als futurs artistes. Si això afecta els pianos de finals del segle XIX i principi del XX, el cas s'agreuja quan parlem d'instruments anteriors, que es poden remuntar a finals del segle XVIII. Els exemplars sobrevivents són escassos i la necessitat de salvaguardar-los es fa especialment necessària.

EL PROJECTE DE CERCA DE PIANOS ANTERIORS A 1850

Aquest projecte, de moment, consisteix en un treball de camp que té l'objectiu de trobar instruments amagats o oblidats per tal de documentar-los i elaborar una base de dades que pugui ser consultada per a recerques posteriors. També hi ha la voluntat de protegir el patrimoni informant i sensibilitzant els propietaris i persones relacionades amb el valor de l'objecte. Com ha passat fins ara, molts d'aquests instruments corren el perill de desaparèixer del territori, sigui per abandonament, destrucció o transacció comercial.

L'Associació Muzio Clementi de Barcelona es va constituir oficialment l'any 2017 amb el propòsit d'estudiar, recuperar i difondre la vida i obra del compositor italià, així com investigar la recepció i la repercussió del seu llegat a Catalunya. Un dels projectes engegats a principis del 2019 va ser la cerca dels pianos fabricats per Clementi i pels seus socis, els germans Collard, fins a la meitat del segle XIX, aproximadament, que es poguessin trobar al nostre territori. Les primeres peces descrites van ser les del Museu de la Música de Barcelona, com no podia ser d'una altra manera. Un cop engegada la recerca en altres àmbits públics i privats, van començar a aparèixer també pianos d'altres constructors, molts d'ells catalans, que no podíem deixar de documentar. Així, el projecte va ampliar-se immediatament a tots els pianos anteriors a 1850 que poguessin aparèixer. Aquests pianos tenen un interès especial pel fet de ser anteriors a l'estandardització del disseny del piano modern. L'aplicació de barres i cordals de ferro per reforçar la tensió de les cordes comença cap als anys vint del segle XIX, però no és fins a mitjans del mateix segle que el sistema del marc de ferro d'una peça comença a normalitzar-se en la majoria d'instruments. Aquesta característica, que té com a resultat també una supervivència més llarga dels pianos, ens serveix de justificació per establir un límit temporal a l'objecte de la nostra cerca. A Catalunya, els pianos anteriors a aquest període són força més escassos que els d'etapes posteriors, ja que és a finals del segle XIX i principis del XX quan la indústria del piano català esdevé una de les més importants de l'economia, acompanyant també el renaixement d'una cultura musical que donaria lloc a l'escola pianística catalana, representada per Isaac Albéniz, Ricard Viñes, Carles Vidiella, Joaquim Malats o Enric Granados, per citar alguns dels més coneguts. Referint-se al període de 1900 a 1908, el professor de la Universitat de Lille, Édouard Escarra, escrivia el 1908:

«La indústria catalana de la fabricació de pianos té a Espanya una veritable supremacia i no existeix competidor possible al respecte».¹

De 1790 a 1850, el nombre de constructors de pianos a Barcelona va passar de quatre a divuit. Molts d'aquests constructors es coneixen a través de documents, però en alguns casos no ens n'ha arribat cap exemplar. És el cas de José Vila o Josef Cabañeras.² El mateix es pensava fins ara del constructor Andrés Puig, però de resultes de la nostra cerca n'han aparegut dos que hem pogut documentar, un de 1813 i un altre de 1818.

METODOLOGIA

Com hem apuntat, es tracta d'un treball de camp en què fem tres accions bàsiques:

— Cerca de pianos i connexió amb els propietaris, siguin col·leccions públiques o privades. Els instruments es troben a partir de crides públiques (ràdio, televisió, xarxes socials) i de contactes directes.

— Visita als pianos per analitzar-ne les característiques i l'estat de conservació i fer-ne la descripció completa. Recollida directa de dades i fotografies.

— Creació d'una base de dades compartida amb el Museu de la Música de Barcelona, amb qui col·laborem en aquesta tasca, per tal que pugui ser consultada per a estudis posteriors.

Per tal de tenir una descripció completa, hem elaborat una fitxa en la qual recollim les característiques, les dades de localització i la descripció de l'estat de l'instrument. Aquesta fitxa, acompanyada de fotografies, és el document de referència de la base de dades.

L'estructura de la fitxa és la següent:

Número d'identificació: a cada piano se li assigna un número que correspon a la fitxa.

Dades generals: data i agent que fa la descripció, tipus i marca d'instrument, localització geogràfica i tipus de propietari (públic o privat).

Dades del propietari: nom i dades de contacte. Aquest apartat conté dades personals sotmeses a les normes de privacitat.

Característiques de l'instrument: tipus, extensió del diapasó, cordatge, pont, mecànica, pedals, material del teclat i dels martells, número de sèrie, datació, lloc de fabricació, mides, longitud de la corda més greu i transcripció literal de l'etiqueta.

En un apartat es fa la descripció del moble i en un altre les característiques particulars no considerades en els ítems anteriors.

1. Édouard ESCARRA, *El desarrollo industrial de Cataluña (1900-1908)*, Barcelona, Grijalbo, 1970.

2. Oriol BRUGAROLAS, *El piano en Barcelona (1790-1849): construcción, difusión y comercio*, tesi doctoral, Barcelona, Universitat de Barcelona, 2015, p. 179.

Estat de l'instrument: descripció de l'aspecte i la conservació tant de l'exterior com de l'interior de l'instrument.

Històric de l'instrument: es fa constar la memòria de l'instrument, recollint les dades que pugui aportar el propietari.

Valoració: es pot afegir una opinió sobre el valor o les possibilitats de recuperació de l'instrument.

Observacions: tot allò que pugui ajudar a complementar altres aspectes no considerats.

Fotos bàsiques: etiqueta de la marca, número de sèrie, teclat sencer, vista general tancat/obert, vista general de l'interior, vista de la tapa harmònica i el pont, claviller, mecanisme i apagadors, ornaments.

VISITA I EXPLORACIÓ

Les visites als instruments sempre comporten un punt d'intromissió en l'espai privat. Així, cal vetllar perquè la comunicació amb la propietat es desenvolupi en un espai de confiança mútua. Per aquest motiu cal explicar quin és l'objectiu del projecte i la discreció amb què es desenvoluparà. Fins ara hem trobat una acollida molt càlida en tots els casos. Normalment, després de la visita, els propietaris han quedat molt satisfets en conèixer el valor i l'interès d'aquell objecte que, en molts casos, tenien arraconat i subestimat. La informació és també un dels objectius de la nostra cerca. En el cas de les col·leccions públiques ens supeditem a les normes pròpies del museu, però hem trobat que, llevat del Museu de la Música, en general no hi ha protocols específics desenvolupats per a la protecció i la cura dels pianos. En alguns casos, si no tenen valor de mobiliari artístic, estan relegats i mal documentats.

Procurem recollir tota la informació possible sobre els instruments. Malgrat tot, no podem analitzar-la més enllà de les possibilitats que permet una intervenció mínima en l'instrument. No és la nostra missió peritar-los, sinó fer-ne una valoració aproximativa. Mirem que les dades puguin servir per establir una comparativa entre els instruments per tal de definir característiques vàlides per a tots. Per exemple, el fet de recollir la dada de la longitud de la corda més greu permet acostar-se millor a la grandària real del piano; en canvi, el disseny del moble o la disposició del cordatge podrien donar una idea equivocada de la mida de l'instrument.

En alguns casos es fa difícil la visibilitat completa del piano a causa de l'espai on es troba ubicat. Quan és possible, intentem accedir a l'interior de l'instrument desmuntant-ne o extraient-ne alguna part senzilla, com algun frontal del teclat o algun marc d'apagadors, per tal d'observar-lo millor. Tot això, amb prudència i respectant sempre la integritat de qualsevol part susceptible de ser deteriorada. En molts casos es troben peces soltes, com martells, apagadors o altres objectes aliens a l'instrument. En aquesta exploració cal fixar-se en tots els números, signatures o paraules escrites o gravades en diferents parts. Així, podem trobar algu-

na anotació que ens desvetlli l'existència d'una intervenció tècnica o la referència d'una propietat anterior.

En finalitzar la visita mirem de deixar-ho tot igual o millor de com estava. Un cop hem elaborat la fitxa, l'enviem als propietaris perquè tinguin la informació tècnica i constància del que hem recollit. D'algunes d'aquestes persones hem tingut una bona resposta, fet que ens ha permès arrodonir o ampliar informacions.

TAULA DE PIANOS DOCUMENTATS

En el moment de tancar aquest article, hem pogut analitzar vint-i-sis pianos i en tenim referència d'una desena més. La cerca és oberta, ja que l'aparició de nous exemplars, malgrat les crides públiques, és difícil. La major part són de propietaris particulars. Entre les col·leccions públiques, hem analitzat els pianos Clementi & Co. del Museu de la Música de Barcelona, el de la Masia d'en Cabanyes de Vilanova i la Geltrú, el Collard & Collard, late Clementi Collard & Collard de l'Auditori Josep Carreras de Vila-seca i el Jayme Ribatallada y Andrés Puig del Museu Municipal de Vilafranca del Penedès. El Museu de la Música de Barcelona conté molts altres pianos de diferents constructors anteriors a 1850³ que, de moment, no hem inclòs en el nostre estudi perquè estan documentats i són fàcilment accessibles als estudiosos. Sí que, en canvi, hem iniciat el contacte amb diferents museus no especialitzats en música, ja que els instruments no estan prou descrits des del punt de vista organològic.

A la taula següent presentem una llista dels pianos que hem documentat, amb les dades tècniques i l'historial més bàsics. La marca entre claudàtors és la transcripció literal de l'etiqueta. A l'apartat de l'estat de l'instrument hem afegit «bones o males condicions» quan, a primera vista, hem apreciat el grau de possibilitat de restauració, sense pretendre ser dogmàtics en aquest aspecte.

<i>ID</i>	<i>Marca</i>	<i>Típus</i>	<i>Número</i>	<i>Data</i>	<i>Lloc/ Propietari</i>	<i>Estat</i>	<i>Notes</i>
1	[Clementi & Co]	Taula	10828 13418	1816	Barcelona. Museu de la Música MDMB 507	No tocable	Sis octaves, fa ₁ -fa ₆ , Mecànica anglesa. Un pedal. Entrada el 1947. Adquisició

3. El fons compta amb 41 pianos anteriors a 1850, inclosos els tres Clementi & Co.

<i>ID</i>	<i>Marca</i>	<i>Tipus</i>	<i>Número</i>	<i>Data</i>	<i>Lloc/ Propietari</i>	<i>Estat</i>	<i>Notes</i>
2	Clementi & Co Etiqueta esborrada	Vertical de taula	643 (sota el claviller) 106 (sobre les cordes)	1820	Barcelona. Museu de la Música MDMB 20	No tocable	Sis octaves, fa ₁ -fa ₆ . Mecànica anglesa. Un pedal. Entrada el 1943. Donació
3	[Patent / Clementi & Comp. London]	Taula	23662 (tinta) 878 (gravat)	1829	Barcelona. Museu de la Música MDMB 148	No tocable	Sis octaves, fa ₁ -fa ₆ . Mecànica anglesa. Un pedal amb lira. Patent James Stewart. Entrada el 1944
4	[Patent / Collard & Collard / late Clementi, Collard & Collard / London]	Taula	73 39504	1843	Vallès Oriental (Barcelona). Col·lecció privada	Restaurat. Tocable	Sis octaves, fa ₁ -fa ₆ . Mecànica anglesa. Un pedal. Afinat a 435 Hz. Adquirit a França el 2009
5	[New Patent / Clementi & Co- / Cheapside, London]	Taula	498 i dos números dubtosos	1824	Barcelona. Col·lecció privada	Restaurat. Tocable	Sis octaves, fa ₁ -fa ₆ . Mecànica anglesa. Un pedal. Afinat a 415 Hz. Adquirit a Barcelona el 1948
6	[Patent / Collard & Collard / late Clementi, Collard & Collard / London]	Taula	3309 30119	1837	Vallès Occidental (Barcelona). Col·lecció privada	Restaurat. Tocable	Sis octaves, fa ₁ -fa ₆ . Mecànica anglesa. Un pedal amb lira. Patent Grand Square. <i>Pianoforte</i>

<i>ID</i>	<i>Marca</i>	<i>Tipus</i>	<i>Número</i>	<i>Data</i>	<i>Lloc/ Propietari</i>	<i>Estat</i>	<i>Notes</i>
7	[Patent / Collard & Collard / late Clementi, Collard & Collard / London]	Taula	6810 38886 (0193)	1840	Vila-seca (Tarragona). Auditori Josep Carreras. Ajuntament de Vila-seca	No tocable	Sis octaves, fa ₁ -fa ₆ . Mecànica anglesa. Patent Grand Square. <i>Pianoforte</i> . Un pedal perdut. Del Castell de Solcina.
8	[Clementi & Co- / 26, Cheapside, London]	Armari	No trobat	1820	Vilanova i la Geltrú (Barcelona). Consell Comarcal del Garraf. Masia d'en Cabanyes	No tocable. Bones condicions	Sis octaves, fa ₁ -fa ₆ . Dos pedals. Adquirit a Londres per Josep Anton de Cabanyes el 1820. Signatura seva al claviller
9	[New Patent / Clementi & Co- / Cheapside, London]	Taula	I236I 15579	1818	Vallès Occidental (Barcelona). Collecció privada	No tocable	Sis octaves, fa ₁ -fa ₆ . Mecànica anglesa. Signatura a llapis de Ferran Sor sobre el claviller. Adquirit a Vitòria el 2000
10	[Patent / Collard & Collard / 1815 / Clementi Collard & Collard / London]	Taula	No trobat	1815	Maresme (Barcelona). Collecció privada	No tocable. Bones condicions	Cinc octaves i mitja, fa ₁ -do ₆ . Mecànica anglesa. Adquirit a Barcelona als anys 1940 (?). Falsificació, probablement un piano més antic modificat

<i>ID</i>	<i>Marca</i>	<i>Tipus</i>	<i>Número</i>	<i>Data</i>	<i>Lloc/ Propietari</i>	<i>Estat</i>	<i>Notes</i>
11	[Brevet & medaille d'argent 1849 / A. Bord]	Vertical	1378	1850	Barcelona. Col·lecció privada	No tocable. Bones condicions	Set octaves, la ₂ -la ₆ . Apagadors de baioneta. Dos pedals. Propietat familiar des de principis del segle XX
12	[Por Andres Puig en Barna año 1813]	Taula	No consta	1813	Vallès Oriental (Barcelona). Col·lecció privada	No tocable. Bones condicions	Cinc octaves, fa ₁ -fa ₅ . Mecànica anglesa. Dos pedals de genoll. Procedent de col·lecció familiar des d'inicis del segle XX
13	[Patent / Collard & Collard / Late / Clementi. Collard & Collard / London]	Taula	5473 - 35588 (tinta)	1841	Urgell (Lleida). Col·lecció privada	No tocable. Mecanisme en males condicions	Sis octaves, fa ₁ -fa ₆ . Mecànica anglesa. Un pedal. Adquirit a un antiquari de Tarragona a finals dels anys 1980
14	[Geronimo Bordas / Barcelona]	Taula	No consta	1830-1850	Urgell (Lleida). Col·lecció privada	No tocable. Bones condicions	Cinc octaves i mitja, fa ₁ -do ₆ . Mecànica vienesa. Dos pedals de genoll. Adquirit el 1990 a una família de Tarragona que el posseïa des del segle XIX

<i>ID</i>	<i>Marca</i>	<i>Típus</i>	<i>Número</i>	<i>Data</i>	<i>Lloc/ Propietari</i>	<i>Estat</i>	<i>Notes</i>
15	[Jayme Ribatallada / y Andres Puig / en Barcelona año 1818]	Taula	No consta	1818	Penedès (Barcelona). Museu Municipal de Vilafranca	No tocable. Males condicions	Cinc octaves i mitja, fa ₁ -do ₆ . Mecànica anglesa. Dos pedals de genoll
16	[Geronimo Bordas / Barcelona]	Taula	No trobat	Desconegut	Barcelonès. Col·lecció privada	No tocable. Males condicions	Cinc octaves i mitja, si ₁ -fa ₆ . Mecànica vienesa. Un pedal de genoll. Propietat familiar des d'inicis del segle XX
17	Orla superior: [Los vende en Cadiz D. Antonio Peichler Calle del Rosario N 101] Central: [New Patent / Clementi & Co / Cheapside, London]	Taula	10131	1814	Barcelonès. Col·lecció privada	No tocable	Cinc octaves i mitja, fa ₁ -do ₆ . Mecànica anglesa. Un pedal de genoll. Subhasta procedent de col·lecció familiar de Barcelona
18	Etiqueta perduda	Taula	No consta	Desconegut	Barcelonès. Col·lecció privada	No tocable	Cinc octaves, do ₁ -do ₆ . Mecànica anglesa. Moble modificat. Col·lecció familiar des de finals del segle XIX

<i>ID</i>	<i>Marca</i>	<i>Típus</i>	<i>Número</i>	<i>Data</i>	<i>Lloc/ Propietari</i>	<i>Estat</i>	<i>Notes</i>
19	[Juan Munne / en / Barcelona. / Ressaltat amb bolígraf: Año 1805]	Taula	2671	1830-1840	Barcelonès. Col·lecció privada	No tocable. Bones condicions	Cinc octaves, do ₁ -do ₆ . Mecànica vienesa. Un pedal de genoll. Col·lecció familiar des d'almenys els anys 1930
20	[Patent / Collard & Collard / Late / Clementi. Collard & Collard / London]	Taula	3021 (gravat) - 29236 (tinta)	1835	Barcelonès. Col·lecció privada	No tocable. Bones condicions	Sis octaves, fa ₁ -fa ₆ . Un pedal. Mecànica anglesa. Adquirit a un antiquari de Barcelona el 1990, procedent d'una subhasta a Anglaterra
21	[Jos:Carl Fuchs / burgl Clavier Instrumentenmacher / in Wien / mit kk Privilegium auf Verbefserung der / Physharmonica]	Taula	No trobat	Ca. 1830	Vallès Oriental (Barcelona). Col·lecció privada	No tocable. Bones condicions	Sis octaves, fa ₁ -sol ₆ . Quatre pedals. Registre de <i>janissaire</i> . Mecànica vienesa
22	[<i>Illegible</i> / Muzio Clementi & Co / Cheapside London]	Taula	6320	1808	Alt Penedès (Barcelona). Col·lecció privada	No tocable. En procés de restauració	Cinc octaves i mitja, fa ₁ -do ₆ . Un pedal. Mecànica anglesa. Adquirit a Madrid el 2019

<i>ID</i>	<i>Marca</i>	<i>Tipus</i>	<i>Número</i>	<i>Data</i>	<i>Lloc/ Propietari</i>	<i>Estat</i>	<i>Notes</i>
23	[Meideck / Rue St. Sauveur N° 49 à Paris 1813]	Taula	No es troba	1813	Garraf (Barcelona). Col·lecció privada	No tocable	Cinc octaves i mitja, fa ₁ -do ₆ . Tres pedals. Mecànica anglesa. Adquirit a un antiquari de Barcelona el 1990
24	[Manuel Bordas / en / Barcelona]	Taula	166	1830-1850	Vallès Oriental (Barcelona). Col·lecció privada	No tocable. Bones condicions	Cinc octaves, do ₁ -do ₆ . Mecànica vienesa. Un pedal de genoll
25	[New Patent / Muzio Clementi & Co- / Cheapside, London]	Taula	8617	1810?	Bages (Barcelona). Col·lecció privada	No tocable	Cinc octaves i mitja, fa ₁ -do ₆ . Mecànica anglesa. Un pedal
26	[Patent / Collard & Collard / Late / Clementi. Collard & Collard / London]	Taula	4061 (gravat) 32027 (tinta)	1838	Montsià (Tarragona). Col·lecció privada	No tocable	Sis octaves, fa ₁ -fa ₆ . Mecànica anglesa. Un pedal. Adquirit a un antiquari de Cartagena el 2018

COMENTARIS

Alguns d'aquests instruments mereixen un comentari per diverses raons que els fan excepcionals. En total hi ha:

- Nou pianos Clementi & Co.
- Sis pianos Collard & Collard.
- Sis pianos de Barcelona.
- Dos pianos de París.
- Un piano de Viena.
- Dos pianos desconeguts.

Tres són verticals de diferents tipus i la resta, de taula. Dels vint-i-sis, n'hi ha sis que pertanyen a col·leccions públiques i la resta són privats. Alguns han arribat molt recentment a Catalunya; per exemple, nou ho han fet en els darrers trenta anys. Tres són tocables i un està en procés de restauració. Cinc tenen mecànica vienesa (quatre de catalans i un de vienès) i la resta són de mecànica anglesa.

Tot i que aquest no és un article sobre les característiques tècniques del piano, convé aclarir la diferència entre dos tipus de mecanisme, coneguts avui com *acció anglesa* i *acció vienesa*, aquesta última anomenada també *alemanya*. Aquests mecanismes s'apliquen als pianos de cua i als de taula, tots ells amb les cordes en posició horitzontal. Als pianos verticals s'hi afegixen solucions mecàniques més variades que no podem descriure aquí.

Simplificant, la diferència fonamental entre els dos tipus de mecanisme és que, en el d'acció anglesa, el martell està subjecte a un rail o lleixa que forma part de l'estructura de la maquinària del piano, mentre que en el d'acció vienesa el martellet està subjecte directament a la palanca de la tecla. Així, en el primer cas, el cap del martell està situat a l'extrem més allunyat del pianista i, en el segon, està disposat a l'inrevés (figura 1). Aquest dos sistemes tenen conseqüències importants i mentre van conviure van tenir partidaris i detractors de l'un i de l'altre.

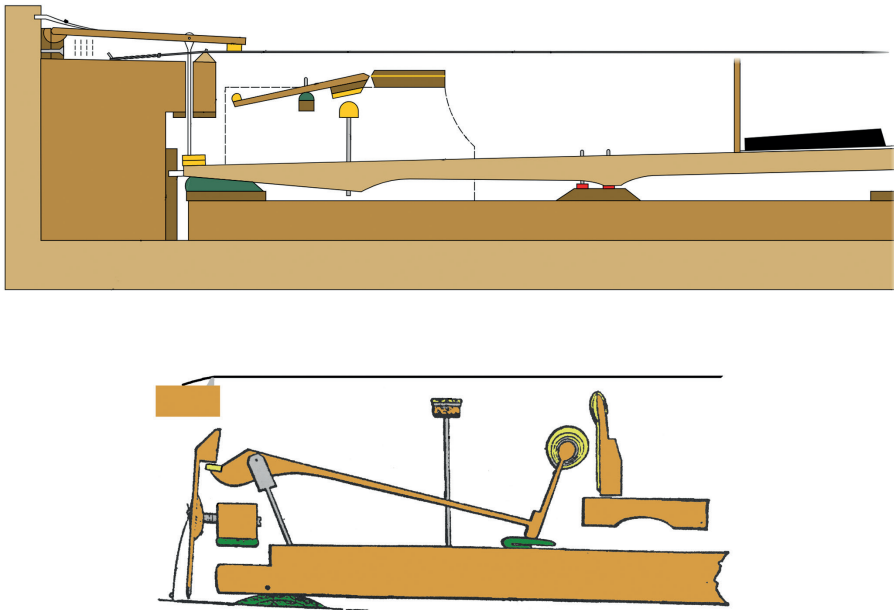

FIGURA 1. A dalt: mecanisme d'acció anglesa (Zumpe, 1766); a sota: mecanisme d'acció vienesa (Stein-Streicher, 1780).

FONT: Elaboració pròpia.

La mecànica d'acció vienesa va ser desenvolupada per Johann Andreas Stein (1728-1792). La seva simplicitat, pròxima al clavicordi, tenia com a resultat un toc lleuger i sensible que va ser molt apreciat per Mozart. La mecànica de tipus anglès deriva directament de l'invent de Cristofori, qui a principis de 1700 havia dissenyat tots els elements que donarien lloc al sistema modern. El sistema de transmissió de l'impuls del martell és més complex però es guanya en capacitat de potència, factor molt valorat al llarg del segle XIX. Beethoven va mostrar la seva preferència per aquest sistema i, fins i tot, va aconsellar al fabricant vienès Streicher que s'apartés de la construcció i del so vienès.

Ambdós sistemes van conviure fins al darrer terç del segle XIX, però l'anglès, amb les contínues millores de diferents fabricants, es va acabar imposant. Tot plegat té relació amb interessants qüestions d'estètica musical que no podem tractar en aquest article.

ALGUNS DESCOBRIMENTS

Fem una breu anàlisi d'alguns pianos que tenen alguna característica especial.

EL CLEMENTI & CO. DE LA MASIA D'EN CABANYES DE VILANOVA I LA GELTRÚ

Aquest piano (núm. 8) és un model vertical, de tipus armari (figura 2). El seu valor principal resideix en el seu origen: va ser adquirit pel seu propietari, Josep

FIGURA 2. Piano Clementi & Co. de la Masia d'en Cabanyes. Vilanova i la Geltrú.
FONT: Fotografia de Joan Josep Gutiérrez.

Anton de Cabanyes, directament a Londres, l'any 1820. Va pertànyer a la família sense interrupció, cosa que l'ha mantingut en bon estat, malgrat que no sigui tocable. Està molt sencer, però té una esquerda o desprendiment de la placa externa del claviller, de difícil reparació. Hi ha pocs pianos dels quals puguem fer un seguiment històric tan exhaustiu. Aquest piano forma part de la història d'un emprenedor català de principis del segle XIX, culte, liberal i col·leccionista d'art que lliga perfectament amb el pensament nord-europeu. Comprar un piano Clementi en aquell moment significava anar a un dels millors i més prestigiosos constructors del moment. La música a can Cabanyes va ser una activitat social important.

ELS PIANOS CATALANS

Fins ara, hem pogut catalogar sis pianos catalans: un Andrés Puig de 1813 (núm. 12), un Jayme Ribatallada y Andrés Puig de 1818 (núm. 15), tres Gerónimo Bordas (núm. 14, 16 i 24), un Juan Munné (núm. 19) (figures 3, 4 i 5) i un altre piano sense etiqueta (núm. 18), que per les seves característiques internes, ja que el moble va ser modificat, és molt probable, també, que sigui un piano català del primer terç de segle.

Que en una mostra tan baixa hi hagin aparegut tres Bordas no és gens estrany. Els germans Manuel i Gerónimo Bordas se sap que van estar actius durant el segon i el tercer quart del segle XIX, és a dir, fins molt avançat el segle, i van construir una gran quantitat de pianos. En el cas dels pianos de taula, la mecànica és de tipus vienès.

Segons apunta Oriol Brugarolas,⁴ durant els anys trenta del segle XIX hi va haver una gran transacció comercial amb Àustria i Alemanya, via Trieste, i van arribar pianos amb mecànica vienesa. Així, és possible que alguns constructors catalans optessin per aquest sistema, malgrat que a Europa ja s'estava imposant la mecànica anglesa, millorada per Érard, entre d'altres. Cal dir que la mecànica vienesa és més senzilla i, per tant, més fàcil i econòmica de produir. També és adequada per a instruments petits i de sonoritat delicada. Els Gerónimo Bordas i el Juan Munné que hem pogut analitzar són instruments de poca tensió, amb cordes d'aliatge de coure. Tant el Munné (19) com dos dels Bordas (14 i 24), malgrat no ser tocables, es conserven en un estat força bo i no seria excessivament difícil recuperar-los. De fet, per les explicacions dels seus propietaris, són pianos que pertanyien a la família des de diverses generacions i havien funcionat fins als anys quaranta-seixanta del segle XX.

La primera notícia sobre Andrés Puig com a constructor de pianos és de 1820. D'aquest constructor no es coneixia cap instrument. En la nostra cerca n'hem trobat dos que aporten llum sobre aquest constructor. Un d'ells, el de 1818, porta

4. Oriol BRUGAROLAS, *El piano en Barcelona (1790-1849): construcción, difusión y comercio*, tesi doctoral, Barcelona, Universitat de Barcelona, 2015, p. 279 i següents.

FIGURA 3. Piano Andrés Puig, 1813. Vallès Oriental.
FONT: Fotografia de Joan Josep Gutiérrez.

FIGURA 4. Piano Juan Munné, 1805? Barcelona.
FONT: Fotografia de Joan Josep Gutiérrez.

FIGURA 5. Piano Gerónimo Bordas, 1830-1850. Vallès Oriental.
FONT: Fotografia de Joan Josep Gutiérrez.

a l'etiqueta els noms de Jayme Ribatallada i Andrés Puig, i es troba al dipòsit del Museu Municipal de Vilafranca. Està en molt mal estat. L'altre pertany a un particular i està en bones condicions, encara que no és tocable. Només porta l'etiqueta d'Andrés Puig, on hi ha la data de 1813. Malgrat que aquests pianos són molt anteriors als Bordas i Munné, la mecànica és de tipus anglès, molt pròxima a Zumpe.

UN COLLARD & COLLARD DE 1815?

L'etiqueta metàl·lica collada al frontal del teclat és, de per si, sospitosa (figura 6). Els germans Collard, socis de Clementi & Co., no agafen la direcció de l'empresa fins al 1831, quan Clementi es retira. Aquest any comencen a produir pianos amb la seva marca,⁵ i conserven durant uns anys l'etiqueta Collard & Collard, late Clementi, Collard & Collard, per recordar l'origen de la prestigiosa marca que Clementi, soci majoritari, havia fet famosa. Les etiquetes de Collard són calcomanies impreses i mantenen una estètica igual en tots els pianos de taula durant els primers

5. Leif SAHLQVIST, *Clementi & Co 1798-1830: Pianoforte Manufacture in London* (en línia), 2013, <<http://www.friendsofsquarepianos.co.uk/app/download/13131643/Clementi++Co+%C2%A9+Leif+Sahlqvist+2013.pdf>> (consulta: 30 novembre 2019).

FIGURA 6. Fals Collard & Collard, 1815? Maresme.
FONT: Fotografia de Joan Josep Gutiérrez.

anys (figura 7). Així, la d'aquest piano no es correspon amb la marca ni per estil ni per data. Analitzant-ne alguns detalls tècnics, podem corroborar que el piano no es correspon amb l'etiqueta que exhibeix. La fusta de les palanques de les teclcs és de pi, mentre que els pianos de Clementi i de Collard eren de fusta de til·ler. El pedal és de genoll, i una anella al seu costat, un topall i la resta d'un altre a l'interior, a l'esquerra del teclat, així com una obertura a l'extrem esquerre dels martells, suggereixen que hi havia hagut alguna palanca manual per accionar un dispositiu perdut. El mecanisme és anglès, d'acció simple i un sol pilotí, amb pernsguia al mànec del martellet, cosa anacrònica per a un piano de Collard. El piano és certament bonic, però la seva estètica s'allunya molt dels Clementi i dels Collard & Collard i ens recorda més la d'un Érard o d'un piano fet a la península Ibèrica.

Malgrat que es tracta d'un piano modificat intencionadament, és un instrument interessant. Per les seves característiques podria ser fins i tot anterior a la data de l'etiqueta, i la seva factura és delicada i ben feta. Quin devia ser el motiu de l'engany? No és un cas únic en el món dels instruments. Normalment, la intenció és revaloritzar-los per vendre'ls en condicions més avantatjoses. Però, per què Collard? A l'obituari del constructor Vicente Ferrer (1804-1856) publicat a la *Gaceta Musical* de Madrid el 6 de març de 1856, hi diu:

Eran en aquella época los pianos superiores y pedidos los cuadrilongos de Collard y Collard; y Ferrer, cogiendo uno de ellos, estudiándole en sus más mínimos detalles e imprimiéndole en su imaginación, puso manos a la obra, y empezó a cons-

FIGURA 7. Collard, late Clementi, Collard & Collard, 1843.
Etiqueta autèntica. Vallès Oriental.
FONT: Fotografia de Joan Josep Gutiérrez.

truir pianos de tan buenas circunstancias como las que le sirvió de modelo. Así lo apreciaron las personas entendidas, así se sancionó por el tribunal competente en la Exposición de los objetos de la industria española de 1845, premiándole con la medalla de plata.

Aquesta nota ens explica que a mitjans del segle XIX els pianos de Collard tenien una gran reputació a la Península. Per altra banda, també ens recorda que la còpia ha estat una pràctica industrial habitual.

UN CLEMENTI & CO. AMB LA SIGNATURA DE FERRAN SOR

Un dels casos més extraordinaris ha estat la troballa d'un Clementi & Co. que porta la signatura de Ferran Sor al seu interior. Es tracta d'un piano de taula de 1818 que va arribar a Catalunya el 2001 procedent d'un particular de Vitòria. No hi ha més dades sobre el seu historial, però obre una porta a interessants especulacions. Un article de Marina Rodríguez Brià, aparegut a la *Revista Catalana de Musicologia*, XII (2019), fa un estudi de la relació del compositor català amb la ciutat de Londres i amb l'entorn de Clementi que ens aporta idees sobre possibles explicacions d'aquesta troballa.⁶

6. Marina RODRÍGUEZ BRIÀ, «Confluències musicals en temps de revolucions. L'etapa londinenca de Ferran Sor (1815-1823) i la seva relació amb Muzio Clementi i integrants de la London Pianoforte School», *Revista Catalana de Musicologia*, XII (2019), Societat Catalana de Musicologia, p. 311-330.

FIGURA 8. Clementi & Co., 1818. Vallès Occidental.
 FONT: Fotografia de Joan Josep Gutiérrez.

CONCLUSIONS

Aquest article és la fotografia d'un projecte obert del qual és prematur treure'n conclusions. Una base de dades d'aquesta naturalesa mai no serà completa. Molts instruments han desaparegut i molts altres romandran inaccessibles a l'investigador per diferents motius. Però el fet de poder documentar-ne uns quants és un pretext suficient per no defallir en la indagació. Així, aquesta cerca té el valor d'una prospecció o exploració inicial que, a banda de la necessitat de ser continuada, pot aportar material per a recerques posteriors. Els objectes estudiats són els pianos d'un període determinat (fins a 1850) en un territori concret (Catalunya). Els documents (pianos) són objecte d'estudi en si mateixos com a peces organològiques, però la seva existència en un territori concret pot obrir vies de coneixement sobre un relat social i històric que no s'atura.

BIBLIOGRAFIA

- BRUGAROLAS, Oriol. *El piano en Barcelona (1790-1849): construcción, difusión y comercio*. Tesis doctoral. Barcelona: Universitat de Barcelona. Departament d'Història Contemporània, 2015. També disponible en línia a: <<http://hdl.handle.net/2445/96273>> [Consulta: 10 novembre 2019].
- ESCARRA, Édouard. *El desarrollo industrial de Cataluña (1900-1908)*. Barcelona: Grijalbo, 1970.

- FUKUSHIMA, Mutsumi. «Fabricantes de pianos en la Barcelona de 1900». *Recerca Musicològica* [Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona], xvii-xviii (2007-2008), p. 279-297.
- RODRÍGUEZ BRIÀ, Marina. «Confluències musicals en temps de revolucions. L'etapa londinenca de Ferran Sor (1815-1823) i la seva relació amb Muzio Clementi i integrants de la London Pianoforte School». *Revista Catalana de Musicologia*, xii (2019), p. 311-330.
- SAHLQVIST, Leif. *Clementi & Co 1798-1830: Pianoforte Manufacture in London* [en línia]. 2013. <<http://www.friendsofsquarepianos.co.uk/app/download/13131643/Clementi+Co+%C2%A9+Leif+Sahlqvist+2013.pdf>> [Consulta: 30 novembre 2019].
- SWAFFORD, Jan. *Beethoven: Tormento y triunfo*. Barcelona: Acantilado, 2017.